

UDK:821.134.2-31(862):159.964.26Jung K. G.

Izvorni naučni rad

Stijepo STJEPOVIĆ (Zadar)

Ana STJEPOVIĆ (Zadar)

Sveučilište u Zadru

stijepos@yahoo.com

JUNGOVA ANALITIČKA PSIHOLOGIJA I ARHETIPOVI KOLEKTIVNO NESVJESNOG U ROMANU *STO GODINA SAMOĆE*

Glavna tema ovog rada je odnos između romana *Sto godina samoće* Gabriela Garcíje Márqueza i analitičke psihologije Carla Gustava Junga, polazeći od Jungovih arhetipova kolektivno nesvjesnog. Autori analiziraju pristupe istraživanju romana ukazujući na postojanje različitih interpretativnih mogućnosti s naglaskom na sociološka i psihoanalitička istraživanja. Među spomenutim pristupima ističu mitsko-arhetipsku kritiku koja obuhvaća ključna područja za cjelokupno ljudsko iskustvo manifestirano kroz književni izraz s arhetipovima kao svojim najvažnijim odrednicama.

Ključne riječi: *García Márquez, Jung, arhetip, analitička psihologija, nesvjesno*

Uvod

Godine 1961. godine u Zürichu je u dubokoj starosti umro vizionar takozvane dubinske psihologije koja je obilježila struku i stoljeće, da bi nekoliko godina kasnije kolumbijski pisac na pragu četrdesetih, onim što je opisao kao svojevrsno prosvjetljenje, ispunio ostvarenje vlastite vizije koju je pohranjenu nosio od najranijih dana svog života. *Sto godina samoće* pisao je grozničavim tempom rada kroz osamnaest mjeseci nakon što je konačno iznašao naratološki modus za roman kakav je od mladosti želio napisati.

Uvod u istraživanje na ovakav način ima za cilj odmah postaviti pitanje; što povezuje analitičku psihologiju Carla Gustava Junga s najslavnijim djelom Gabriela Garcíje Márqueza? Razvoj psihologijske znanosti od Freuda naovamo je već označio njezino širenje i raznovrsne primjene u području književnosti i vizualnih umjetnosti, povijesti religije, mitologije, etnologije i sl. U svojoj *Autobiografiji* Freud je konstatirao kako je psihoanaliza tumačenjem

snova prešla granicu čisto medicinske djelatnosti, i snovi su postali ključ za psihoanalitičku kritiku umjetnosti.¹

Godine 1967. čitalačka i kritička publika prihvatila je roman Garcíe Márqueza s oduševljenjem koje ga je do danas uvrstilo među najpoznatije svih vremena. Pozicioniranjem na ljestvicu ranog postmodernizma otkriven je kao slojevito djelo mnogobrojnih pristupa čitanju i tumačenju koje ne nadilazi njegovu zagonetnost, jer kako „listamo“ slojeve prema unutra, nailazimo tek na novo širenje njihovih značenja. Struktura „problemske kineske kutije“² koja zamjenjuje tradicionalnu mimetičku narativnu organizaciju upućuje na Riffattereovu tezu o vjerodostojnosti koja ne proizlazi iz mimeze, već konstrukcije. U tom slučaju tekst, ponavljanjem nekih elemenata, stvara okvir u kojem se oni ponavljaju. Okvir, ili vanjska u nizu spomenutih „kutija“ odnosi se na političko-kulturnu povijest i geografiju Kolumbije i Latinske Amerike uopće, a zadaje ga ustvari povijest i život samog autora Garcíe Márqueza čiji su obiteljsko naslijeđe i vlastita biografija i sami protkani tim događajima. To se čini jednom od ključnih osnova koje ovaj roman povezuju s Jungovim razmišljanjima, jer iako se njihove biografske odrednice ne mogu analogno povezivati nekim činjeničnim sličnostima, ne može se previdjeti kako je ono što je Jung nazvao problemom tipa zauzetog stava, bitan za uvid u njihovo stvaralaštvo. U oba slučaja temelj i razrada njihove svekolike produktivnosti uvelike su uvjetovani činjenicama njihova života. Upravo oni dijelovi koji su Jungovu teoriju učinili rubnom u odnosu na službenu psihijatriju, čine se nezaobilaznim da bi se, kao u ovom slučaju, pristupilo načinu pisanja Garcíe Márqueza i romanu *Sto godina samoće*. Put Jungove individuacije odnosno osobnog sazrijevanja, osobit je dio njegove teorije budući da je vlastitom životu pristupao kao najznačajnijem empirijskom uzorku. S druge strane, relevantni roman Garcíe Márqueza izrastao je kao produkt individuacije koja se doima upoznata s vlastitim transcendentnim, što je treći ovdje spomenuti Jungov pojam, na korijenima stabla na kojem koegzistiraju plodovi svjesnog i nesvjesnog, osobnog i zajedničkog, povijesnog i mitskog.

Jungova analitička psihologija

Mlađi kolega Sigmunda Freuda učinio je istraživanje unutarnjeg sebe svojim životnim djelom. Za njega traženi pogled na svijet i samog sebe u vidu aktivacije i zauzimanja stava često se pokazuje kao ono što od čovjeka iziskuje više moralnu hrabrost, nego inteligenciju. Zahtjev pritom nije impe-

¹ Sigmund Freud, *Autobiografija*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006, 16.

² María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, New York: The Modern Language Association of America, 1990, X.

rativ „znanja“, već „najboljeg mogućeg saznanja“³. Tako je za istraživanja, uz podlogu Freudove teorije, koristio svoje široko znanje iz mitologije, religije i filozofije, u čemu se osobito služio simbolizmom mističnih tradicija i kršćanske hereze poput gnosticizma, zatim alkemije, astrologije, kabale, uz tradicije Istoka, hinduizma i budizma.

Analitičku psihologiju Jung izdvaja kao poseban pravac psihologije, jer se bavi „kompleksnim psihičkim fenomenima“⁴ za razliku od fiziološke odnosno eksperimentalne psihologije koja iste razlučuje na pojedinačne elemente. Ostavlja prepoznatljivim podrijetlo naziva iz Freudove psihoanalize, ali budući da je smatra doktrinarno fiksiranom, izraz koristi samo u tehničkom smislu. Osnovna Freudova značajka je otkrivena snaga nesvjesnog koje je po dinamičkom načelu psihe u stalnom sukobu sa svjesnim, jer zahtjevi vanjske zbilje ograničavaju ostvarenje nagona. Kasnijim topičkim načelom oni dobivaju naziv Id, nasuprot Superegu i Egu u sredini. Nesvjesno predstavlja najveći dio psihe i uključuje sve ono što nije lako dostupno svjesnom, što je ustvari potisnuto jer je negativnog predznaka i za svjesni dio neugodnog ili čak prijetećeg razornog potencijala. To je mjesto na kojem Jung istupa svojim teorijskim zaokretom. Ono što želi ustvrditi jest prije svega pozitivna djelatnost nesvjesnog, kao cjelokupnost svih sadržaja *in statu nascendi*, a osnovnom Freudovom greškom uzima što snove, ali i sama umjetnička djela promatra kao simptome. Jung to naziva „kuriozitetom dostojnim žaljenja“⁵. Pretpostavku sublimacije, preusmjeravanje umjesto potiskivanja nesvjesnog, smatra novim potiskivanjem i njegov je cilj ustvari uspostaviti odmak od nedovoljnog racionalističkog materijalizma koji je dominantan u Freudovoj teoriji, jer „izostavlja ljepotu, veličinu i svetost“ stvarnosti koje čine život višeznačnim po pitanjima nesvjesnog. Dodatni potencijal ono dobiva Jungovim shvaćanjem da uz „individualno nesvjesno“, postoji i „kolektivno nesvjesno“⁶, psihička nasljedna masa koja nastaje kao razvoj dugog slijeda u nizu predaka, jer se ljudsko biće ne rađa kao *tabula rasa* koja se puni samo sadržajima vlastita razvitka. Uvođenjem, za njega, tehničkog pojma arhetipa kao oznake slika koje proizvodi kolektivno nesvjesno, potpuno se približavamo onom što se u Jungovoj teoriji postavljalo kontroverznim, a temeljno je za pristup romanu *Sto godina samoće*.

Milivoj Solar se u svojim *Predavanjima* osvrnuo na Jungovo učenje o mitu prikazujući ga kao spoj erudicije i originalnosti u primjeni empirijskih podataka s načinom izlaganja koje je više sugestivno nego diskurzivno. Takav

³ Carl Gustav Jung, *Duh i život*, Novi Sad: Matica srpska, 1978, 56 (dalje: *Duh i život*).

⁴ Jung, *Duh i život*, 57.

⁵ Jung, *Duh i život*, 58.

⁶ Jung, *Duh i život*, 66.

pristup čini Junga više prorokom nego znanstvenikom poglavito zbog ideje o nasljeđivanju misaonog iskustva ljudskog roda.

Solar je sklon pristupu mitu izvan konteksta krizne situacije s kojom se Jung susretao u svojoj psihoterapijskoj ordinaciji ili onom svojstvenom samo znanosti i poeziji, a koji ne proizlazi iz njegovog karaktera svakidašnje situacije iz razgovora i svakodnevnog jezika. Smatra da se njegova neposredna moć gubi ako se značenje simbolima i mitovima pridodaje samo radi mehanizma koji u svemu traži značenje, bez razdiobe na relevantne, te irelevantne simbole i odnose. Tu opasnost treba nastojati izbjeći i u arhetipskom pristupu u odnosu prema književnosti ili nekom njezinom djelu kao u ovom slučaju, imajući na umu i opasnost pretjerivanja u analogijama koje ne proizlaze iz teksta.⁷

Dakle, preostaje vidjeti kako je sam Jung klasificirao arhetipove, za koje je prije svega naglasio da su njihovi atributi neljudska i neosobna mitološka svojstva, a iracionalno se javlja kao neizostavna, uvijek prisutna psihička funkcija. U slučaju smanjivanja aktivnosti svijesti ona dolazi do izražaja, svakodnevno u svađama radi kojih čovjekova okolina i bližnji poprimaju arhetipske karaktere, pa se onda kaže da netko od nekoga „stvara boga ili vraga“, zatim u sanjarenjima, snovima, vizijama, psihičkim poremećajima, religijskim obredima, a i umjetnosti. Varijante božanskog arhetipa prepoznaje u arhetipu *mudrog starca* i *sjenke*, a među značajnije arhetipove pripadaju *majka*, *dijete*, *persona*, *anima* i *animus*, *životinja*, uz koje se javljaju i nebrojeni situacijski arhetipovi. Oni su za analitički pristup romanu Garcíe Márqueza također važni budući da na posebno mjesto Jung stavlja onaj „arhetip koji predstavlja cilj ili ciljeve razvojnog procesa“.⁸

Mudri starac je arhetip koji u svom pozitivnom aspektu projicira sliku božanstva, ili plemenskog vrača posebne snage i magijskih sposobnosti. U slučaju da je aspekt negativan, često se javlja kao „tamnopusit ili mongoloidan tip“, a utoliko može ući i u kontekst arhetipa *sjenke*, simbola skrivene ili potisnute, tamne strane čovjekove prirode, koja je važna kao i njegov svjestan dio, jer život buja samo u međuprožimanju njihovih suprotnosti. Njezin antipod je *persona*, čovjekova društvena maska koja zbog prisilne identifikacije s nametnutom socijalnom ulogom, izopačenjem osobnosti „kažnjava“ one koji joj se prepuštaju. *Anima* i *animus* tiču se Jungovog poimanja duše, psihološkog, naspram filozofskog ili religioznog. Muška sastavnica je *anima* koja kompenzira mušku svijest i rađa čudi, a ženska *animus*, kompenzira žensku i stvara mišljenje. Važna je njihova objektivizacija, tj. nužan dijalog kako bi se postigla „zdrava“ osobnost.⁹

⁷ Milivoj Solar, *Edipova braća i sinovi. Predavanja o mitu, mitskoj svijesti i mitskom junaku*, Zagreb: Naprijed, 1998, 85-97.

⁸ Carl Gustav Jung, *O psihologiji nesvesnog*, Novi Sad: Matica srpska, 1977, 117. (dalje: *O psihologiji nesvesnog*)

⁹ Jung, *O psihologiji nesvesnog*, 219.

Ova dva arhetipa vode nas do ontološke sfere, onog što je za Junga suštinska bit, ako ne svakog čovjeka, onda nekolicine izdvojenih, ili odabranih za takozvani „put transcendentne funkcije“. To je put u kojem oni za vodiča imaju vlastitu imaginaciju ili fantaziju i koji vodi do individualne sudbine, te predstavlja područje u kojem se Jung odmiče od zahtijeva terapijske metode jer je za mnoge nedostižan. Realizacijom nesvjesnih sadržaja i aktivnim odnosom prema *animi* (*animusu*) kojom oni gube autonomiju nad osobnošću, te nadvladavanjem dominacije *persone*, dosiže se ideal individuacije, ili svjesnom *Ja* nadređena veličina – *Sebstvo*.¹⁰

Transcendentni put vodi do promjene ličnosti tako da se središte ličnosti koje je dotad bilo u središtu svijesti, asimilacijom nesvjesnog pomiče na novo mjesto, centar između približenog svjesnog i nesvjesnog.

Za ovaj predmet je od velike važnosti da Jung pronalazi potkrepu ovih teza u srednjovjekovnoj alkemističkoj simbolici putem koje možemo promatrati značajne arhetipske konstrukcije romana *Sto godina samoće*.

U mističnim pokusima kojima su tragali za *kamenom mudraca* i načinom pretvorbe materije, običnog metala u zlato, Jung pronalazi istu sposobnost preobražavanja izraženu u transcendentnoj funkciji.¹¹

Alkemijski je pokret, po Jungu, paradigmatički zbog svojeg duhovnog aspekta koji uzdiže do filozofskog stupnja kao pripremu za razvoj moderne psihologije. Tri koncepta tako nastale analitičke psihologije najbolje osvjetljavaju bit nesvjesnog te psihološkog procesa u Márquezovom romanu: *ouroboros*, *temenos* i arhetip *majke*.¹²

Ouroboros je zmaj, među najstarijim likovnim simbolima alkemije, koji se pojavljuje kao repožder, s pronađenom potvrdom u dokumentu – *Codexu Marcianusu* iz 10/11. st. s legendom: „jedno, sve“. ¹³ Budući da alkemičari inzistiraju da *opus* proizlazi iz jednog i vodi do jednog, on je u ustvari kruženje – zmaj koji grize vlastiti rep.

Temenos je izdvojeno područje nastalo ljudskom potrebom za svojevrsnom izolacijom. Ljudi se opisivanjem začaranog kruga od najranijih vremena služe kao magijskim sredstvom zaštite od pogibelji ili očuvanja neke tajne te kako bi odjelili neko područje kao sveto i nepovredivo.

¹⁰ Jung, *O psihologiji nesvjesnog*, 244.

¹¹ Carl Gustav Jung, *Psihologija i alkemija*, Zagreb: Naprijed, 1984, 41. (dalje: *Psihologija i alkemija*)

¹² Gary Eddy, „An Approach from Analytical Psychology“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 107.

¹³ Jung, *Psihologija i alkemija*, 303.

Arhetip „majke“ ostao je prethodno nerazjašnjen, a možda je najjasniji primjer arhetipa kao rezultata nebrojeno puta ponavljanih otisaka određenih subjektivnih sadržaja. *Majka* je tako arhetip svih majki koje su same nositeljice arhetipa *vječne majke*. Ona, nasuprot ocu koji zastupa kolektivnu svijest, zastupa kolektivno nesvjesno, „izvor vode života“.¹⁴

Izvor označava materijalnu i duhovnu silu arhetipa, a prema Jungovom učeniku Neumannu u *majci* pripada sve što je od nje rođeno, čak i ako individua postane neovisna, arhetipsko žensko relativizira tu neovisnost do neesen- cijalne varijante u esenciji njena vlastita bivstvovanja.¹⁵

Pri podjeli ličnosti Jung govori o dva fundamentalna načina na koji se ljudi postavljaju ili reaguju: ekstrovertiran – čovjek određen prvenstveno objektivnim faktorima, te introvertiran – onaj kojeg određuju subjektivni faktori.¹⁶ U pitanju je razlika u temperamentu na temelju koje varira osam psiho- loških tipova – ekstrovertirani ili introvertirani – misaoni, osjećajni, osjetilni te intuitivni tip.¹⁷

Ovakav konceptualizam Jung prati još od podjele Williama Jamesa na „tender-minded“ i „tough-minded“ mislioce, i ta podjela se nastavlja preko racionalizma i empirizma i suprotnosti novijeg vremena između idealizma i materijalizma. Introvertni su pritom povučene misaone osobe s mogućnošću uzdizanja do obožavatelja apstraktnih i vječnih načela, a ekstrovertni sinonimi za fatalizam i senzualizam. Ove funkcije se ne pojavljuju u čistom obliku, nego je jedna uvijek superiorna u odnosu prema drugoj koja se javlja kao manje vrijedna.¹⁸

Osnovna misao vodilja prvog poglavlja bila je proći kroz osnove Jungo- ve psihologije zaustavljajući se na sadržajima koji svoju primjenu pronalaze u susretu sa određenim literarnim djelom, u ovom slučaju romanom *Sto godina samoće*. Ti sadržaji mogu, u sretnom slučaju, na taj način poprimiti karakter konkretizacije koja ipak ostavlja prostora za stvaranje uvjeta spoznaje, a ne „spoznaju“ samu, što bi bilo u skladu s Jungovim naukom i ranijim navodima.

¹⁴ Jung, *Psihologija i alkemija*, 78.

¹⁵ Gary Eddy, „An Approach from Analytical Psychology“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 109.

¹⁶ Jung, *O psihologiji nesvesnog*, 44.

¹⁷ Carl Gustav Jung, *Psihološki tipovi*, Novi Sad: Matica srpska, 1984, 59 (dalje: *Psihološki tipovi*).

¹⁸ Jung, *Psihološki tipovi*, 325.

Mogući pristupi u proučavanju romana *Sto godina samoće*

Zbog njegove osobite heterogenosti, uz brojne druge metode pristupa književnom djelu, a kako bi se pristupilo daljnjoj razradi na razini analitičke psihologije roman Garcíje Márqueza potrebno promatrati kao povijesno, mitsko i metafizičko djelo.¹⁹

Na povijesnoj razini tekst se otkriva kao metafora Latinske Amerike, izoliranog kontinenta izmučenog teškom poviješću nebrojenih krvavih ratova i političkih prevrata od vremena kad je Francis Drake napao Riohachu u šesnaestom stoljeću. Mitska razina sadrži sagu obitelji Buendía, međusobno povezanih fikcionalnih i realnih događaja kroz njezinih šest generacija, te ostalog stanovništva grada Maconda u kojem žive. Ona priča o kolektivnoj, ali i individualnoj borbi za oblikovanjem vlastitog života i sudbine, usponima i padovima na način koji dovodi u pitanje „službenu“, dokumentiranu povijest. Konačni neuspjeh te borbe razotkriva treću, metafizičku razinu teksta – Melquíadesov rukopis na pergameni koji egzistira kao dio priče, da bi se na kraju s njom izjednačio i zatvorio vremenski krug od sto godina kroz koji su ga razni članovi obitelji pokušali dešifrirati, da bi to uspjelo tek zadnjem potomku, Aurelianu Babiloniji.

Kao glavni problem određuje se upravo problem jezika, tj. njegove upotrebe u prikazivanju događaja jer progresivni slijed linearne povijesti obitelji, nasuprot mitskom, cirkularnom, vodi do propasti koja se prikazuje pro-ročanskom, kao nešto što se tek treba zbiti.

Slijed linearne fabule vodi čitatelja kroz dvadeset poglavlja od osnutka do propasti grada. Isabel Alvarez Borland vrši daljnju podjelu cjeline po poglavljima u četiri glavna dijela: utemeljenje, ratne godine, američku intervenciju i posljednje dane Maconda.²⁰ Povijesna i mitska razina pokazuju se toliko prožetim da ih je teško razlučiti, a metafizički podtekst ključan za interpretaciju.

Prva četiri poglavlja posvećena su utemeljenju Maconda, a pripovjedač prvom retrospektivnom rečenicom već najavljuje pripovjednu organizaciju romana. Njegova pozicija je poput božanske, sveznajući je, i kreće se slobodno prostorom i vremenom. Analogno su i mitski izvori koje upotrebljava uglavnom biblijski i klasični, iako niti jedan nije eksplicitan ili prevladavajući. Paradigmatska pozicija Maconda i obitelji Buendía kao povijesti svijeta

¹⁹ Isabel Alvarez Borland: „An Approach Using History, Myth, and Metafiction“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 90.

²⁰ Isabel Alvarez Borland: „An Approach Using History, Myth, and Metafiction“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 90.

započinje stvaranjem, tj. utemeljiteljskim parom José Arcadia Buendíe i Ursule Iguarán, njegove žene. Oni, tjerani grižnjom savjesti krče putove od zabačenog sela na planinskim ograncima do novog naselja, jer su ustvari rođaci čije je vjenčanje izazvalo negodovanja i bilo uzrokom dvoboja u kojem je José Arcadio Buendía ubio čovjeka, Prudencia Aguilara (čiji lik i dalje egzistira u priči kao duh). Naselje koje su utemeljili je utopijsko, svojevrsan raj na zemlji u kojem se puno toga pokazuje mogućim, osobito šansa da se osnuje neko bolje društvo za razliku od ostalog svijeta. Do pojave institucionalizacije državne i crkvene vlasti, te invazije američke bananske kompanije u stare strukture Maconda, ono se takvim i čini. Njegov mitski, fantastični karakter podupiru ciganske karavane što u njega svraćaju donoseći svakojake ljudske invencije iz cijeloga svijeta koje izazivaju maštu stanovnika Maconda, da bi ih zatim apsorbirali i asimilirali na sebi svojstven način, ostajući začahureni u svoje predodžbe i način života kao i do tada. Ipak, uvijek sa spoznajnim interesom za svijet izvan Maconda, kao što je i bilo u vremenima kada se taj isti svijet činio neizrecivo velikim, a spoznaje i saznanja su s jednog kraja na drugi putovala neizmjereno dugo.²¹

Poglavlja od 5. do 9. uvode povijesni u već predstavljeni mitski kontekst romana, uvedeni su novi likovi, simboli društvene i crkvene vlasti koji svojim postupcima dokazuju nepotrebnost i besmislenost socijalnih institucija, ali i mogućnost njihova izopačivanja, kao što je primjer lažiranje izbora od strane konzervativne vlasti u dvoboju s liberalima. Objavljen je rat kojem se ipak ne zna točan uzrok, a koji rezultira znakom jednakosti između zaraćenih strana čija različitost postaje samo nominalna, jer im je djelovanje usmjereno istim ciljevima koje postižu istim sredstvima.

Od 10. do 15. poglavlja, američkom intervencijom u društvo Maconda, zaokružuje se historijski aspekt koji se podudara s poviješću Latinske Amerike od sredine 19. do sredine 20. st. Dolaze do izražaja karakteristike pripovjedača koji kao da ne razlikuje stvarno od nestvarnog, a jednako se izmjenjuju mitsko i povijesno vrijeme. Mitsko, cirkularno, uvijek se ponavlja, i povijesno, kronološko, koje teoretičari poput Lois Parkinson Zamora²² dovode u vezu s arhivskim tekstovima o osvajanju Latinske Amerike iz 15. i 16. st. kao važnim ishodištem latinoameričke pripovjedne proze. Uvršten je događaj štrajka radnika bananske kompanije koji su pobijeni u stotinama, s jedinim preživjelim

²¹ Gabriel García Márquez, *Sto godina samoće*, Zagreb: Školska knjiga, 1995, 13. (dalje: *Sto godina samoće*)

²² Lois Parkinson Zamora: „One Hundred Years of Solitude in Comparative Literature Courses“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 24.

svjedokom José Arcadiem Segundom, kojem nitko ne vjeruje što se ustvari dogodilo, jer su vlasti zataškale istinu. To se u Kolumbiji dogodilo 1928. s identičnim ishodom. Tako je petnaesto poglavlje romana oda osobitostima povijesnih događaja i njihovim interpretacijama, s posebnim naglaskom na mogućnostima jezičnih manipulacija, koje tako postaju i oda moći koju ima jezik.

Ovi su događaji slijedili stvorenim okolnostima i uvjetima rođenja zadnjeg potomka obitelji – simboličnog imena, Aureliano Babilonia, mitskog Mojsija. On je nepriznat, lažima svoje bake – da je nađen na rijeci u košari, upravo njima bio određen da „oslobodi“ stogodišnje breme obitelji, ali s rezultatom na koje sugerira prezime, srušene kule babilonske.

Zadnjih pet poglavlja bave se razrješenjem priče koja treba biti izjednačena s tekstem na pergameni Ciganina Mélquiadesa – mitskog alkemičara s nekoliko transformacija i povrataka iz smrti. Tekst su mnoge muške glave obitelji pokušale dešifrirati, no u tome nisu uspijevali dok se nije ispunilo proročko vrijeme od stotinu godina. Jedini preživjeli članovi obitelji, teta i nepriznati nećak, ne znajući svoju pravu rodbinsku vezu, incestom zatvaraju krug procesa koji je započeo *Knjigom postanka*, odnosno prvom incestuoznom vezom José Arcadia Buendíe i Ursule Iguarán, grijehom koji je rezultirao strahom da će se roditi dijete s prasećim repom. To se konačno i događa, jer usprkos iscrpnom radu Aureliana Babilonije na manuskriptima (tj. mogućnošću da participira u razvoju svoje sudbine), on ih radi opijenosti ljubavlju nije uspio dešifrirati prije nego se ispunilo i ostvarilo proročanstvo rođenjem djeteta kojeg proždiru mravi, kao što je u njemu i pisalo. Ključ mitsko-povijesne prožetosti djela postaje samosvijest teksta kao literature, a metafizički aspekt osvještava proces nastanka.

U *Sto godina samoće* metafizika izaziva čitaoca prema razumijevanju priče o Latinskoj Americi kako je izrečena, kroz mit, i kroz mitove povijesti. Manuskripti kao metafizički dokumenti postaju literarna metafora mitske i historijske dimenzije o kojoj nam je već govorio tekst: jedino kroz proces samo-razumijevanja možemo susresti izazov latinoameričkog predikamenta.²³

***Sto godina samoće* – arhetipovi i analitička psihologija**

Ovakav pristup romanu tiče se subtekstualnog (ili podtekstualnog) kritičkog pristupa, za razliku od predtekstualnog ili tekstualnog u preliminarnim teorijskim postavkama Roberta L. Simsa.²⁴ On podrazumijeva sociološka i

²³ Isabel Alvarez Borland: „An Approach Using History, Myth and Metafiction“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 96.

²⁴ Robert L. Sims: „Archetypal Approaches“, u *Approaches to Teaching García Márquez's*

psihoanalitička istraživanja, te mitsko-arhetipsku kritiku, odnosno pristupanje tekstu perspektivama koje su izvan njega, te multiplikaciju znanstvenog pristupa književnom djelu. Takav pristup osim toga, budući da se bavi područjima za koja osnove ne pronalazi isključivo u podlozi teksta, približava sveobuhvatnost ukupnog ljudskog iskustva određenom njegovom literarnom izrazu. Razvoj arhetipske kritike počiva upravo na Jungovim postavkama kao najvažnijim odrednicama. Psihološki procesi, uzdignuti na razinu simbola, poprimaju univerzalnu funkciju na nivou arhetipa. Kasnije se javio interpretacijski problem, radi arbitrarnosti kao glavnog obilježja pojave ovih simbola na koju čovjek ne može utjecati, jer je sam pod njihovim utjecajem. S druge strane, postoji opasnost pretjerane interpretacije koja onda karakteristikom proizvoljnosti čini s tekstom ono što joj se čini prikladnim ne obazirući se na ograničenja koja joj zadaje. Reduktivnost u pristupu uspostavila je arhetipska kritika Josepha Campbella takozvanim reduktivnim monizmom i pokušajem da locira arhetip iza arhetipa – ono što je prozvao „monomitom“ (to je arhetipski junak s tisuću lica ili situacijski arhetip mitske potrage). Osobiti cilj ovog poglavlja bio bi stoga držati se okvira teksta iskušavajući Jungove teorije unutar njega.

On je arhetipe, o čemu je već bilo govora u prvom poglavlju, podijelio na arhetipske figure i arhetipe situacije, kojima se bavio ipak manje detaljno – a mnogi prisutni u romanu već su spomenuti u prethodnom poglavlju. Prijevod s engleskog ih možda može pojasniti – „archetypal patterns“ arhetipski uzorci. Najčešći uzorak u ovom slučaju je Biblija, no nije jedini. Tekst romana i priča preuzimaju njezin okvir započevši „postankom“ i završivši „otkrivenjem“. Ime začetnika loze, Josê Arcadio Buendía, sugerira „Arkadiju“ – zemlju „sretnih pastira“ idiličkog renesansnog pjesništva koje je ime dobilo po pokrajini stare Grčke. Tako je Macondo utemeljen kao idealna zemlja i preduvjet za nastanak zemaljskog raja, s izmijenjenim „pravilima igre“ u odnosu na biblijski, jer je „prvi par“ iz njega istjeran nakon dolaska grijeha. Macondo je naprotiv, osnovan nakon incesta, s izostankom stvarnog „kajanja“, i pretenzijama da nasuprot „starom“ (u geografsko-povijesnim okvirima od renesanse, to je Europa, kontinent), postane „novi“, bolji svijet (okružen je vodom, poput otoka, paradigmatično naselje za čitavu Ameriku):

„José Arcadio Buendía, poduzetan kao nikada nitko u selu, tako je bio porazmjestio kuće te se iz svake moglo sići na rijeku i s jednako napora zahvatiti vodu, a ulice je isplanirao tako smisleno da je u svaku dolazilo jednako sunca za najvrćih sati. U malo godina Macondo je postao najurednije i najra-

One Hundred Years of Solitude, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 97.

dišnije od svih sela u okolici za koje je znalo njegovih 300 stanovnika. Bijaše to zaista sretno selo u kojem nije bilo osobe starije od trideset godina i u kojem još nitko nije bio umro.²⁵

Loza se širi preko troje djece koje je prvi par dobio. Najstariji, pukovnik Aureliano Buendía također u imenu nosi motiv koji se javlja duž cijeloga romana – „aurum“, lat. zlato. Zajedno s alkemijskim laboratorijem koji njegovom ocu daruje Ciganin Melquíades u znak poštovanja, a koji će “presudno utjecati na budućnost sela”²⁶, upućuje na simbole alkemijskih spoznaja koje je Jung vrlo iscrpno istraživao. Jednako tako na njih upućuje vremenska struktura romana koja se kreće istovremeno i naprijed i natrag, fabula se stalno „vrti u krugu“ – Macondo se neprestano nastoji dovesti u vezu s razvijenim svijetom, ali usprkos tom „kretanju“, sve ustvari uvijek ostaje na mjestu. Krug je arhetipski Jungov i alkemičarski put prema Sebstvu. Motiv fantastične pretvorbe materije metala u zlato ili njezine verzije, česta su preokupacija muških članova obitelji, čiji se začetnik kraj svih ostalih poduhvata, dao i u potragu za „kamenom mudraca“.

Još jednim od prepoznatljivih biblijskih motiva može se tumačiti potop koji je započeo nakon slamanja štrajka i perioda Bananskog društva, da bi počistio njegove tragove u Macondu – jer je izmijenio naravne prirodne i životne zakone prvih stanovnika, kao što je bio slučaj u Noino doba. Zanimljiva je opet vremenska kategorija, jer je trajanje potopa, (a kiša je padala više od četiri godine) određeno u mjesec i dan, dok se trajanje stogodišnjeg perioda koje bi trebalo biti pouzdano određeno, mjestimično doživljava vrlo subjektivno.

Jungov izum kolektivno nesvjesnog jedna je od dominantnih kategorija u romanu, pa tako likovi žive sa sjećanjima svojih pradjedova, umrli ostaju među njima kao duhovi, a pamćenje se javlja kao bitna kategorija u priči:

„Ljude iz ekspedicije obužeše pradávná sjećanja na onaj raj vlage i tišine što je prethodio istočnom grijehu, gdje su čizme tonule u lokve ulja koje se pušilo, a mačevi sjekli krvave ljiljane i zlačane daždevnjake.“²⁷

Bitna odlika likova upravo je uronjenost u kolektivno nesvjesno i snagu vlastitih arhetipova, a Robert L. Sims određuje njihove aktivnosti karakteristikama repetitivnosti i cirkularnosti²⁸, koje su posljedice toga:

„Nije bilo tajne u srcu jednog Buendije koja bi za nju bila nedohitna, jer stoljeće karata i iskustva bijaše je naučilo da je obiteljska povijest dugi lanac

²⁵ García Márquez, *Sto godina samoće*, 13.

²⁶ García Márquez, *Sto godina samoće*, 10.

²⁷ García Márquez, *Sto godina samoće*, 15.

²⁸ Robert L. Sims: „Archetypal Approaches“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 105.

nepopravljivih ponavljanja, pokrenuti kotač koji bi se okretao do vječnosti, da nije postepena i neumoljiva trošenja osovine.“²⁹

Četiri glavna arhetipska lika predstavljena su već na prvoj stranici romana; patrijarh José Arcadio Buendía, njegova žena i „velika majka“ Ursula Iguarán, prvi sin pukovnik Aureliano Buendía je ratnik – junak, te Ciganin Melquíades, „mudri starac“ i „plemenski vrač“. Svi ostali muški i ženski potomci obitelji nasljeđuju varijacije dvaju imena, te zajedno s njima i karakteristike koje određuju vlasnika tog imena, a koje se također ponavljaju, te zatim i poništavaju kad se dvoje blizanaca u igri zamijene.

Brojni Auerliani i José Arcadiji, dobri su primjeri Jungove podjele tipova na introvertni i ekstrovertni, a donekle tu podjelu mogu nositi i Amarante i Remedios, iako se ženski principi mogu i jasnije izraziti.

Ipak, čitatelj se ne osjeća pozvanim da se identificira s nekim određenim likom jer središnji lik ne postoji, tako bi se junakom romana mogla radije imenovati cijela obitelj Buendía – kao junak na herojskom putovanju. Ona ustvari formira metaforički proces individualne psihe s kojom se onda u različitim tragovima moglo poistovjetiti mnoštvo čitatelja koji su roman učinili toliko popularnim. Gary Eddy u svom pristupu to putovanje naziva epskim, jer se može promatrati kao putovanje kroz vrijeme, prije nego prostor – ono je „četvrto-dimenzionalna potraga“. Ta potraga je osim toga negativna, jer se razrješuje rasplinućem u nesvjesno, i osuđena na propast zbog toga što njezini protagonisti ne uspijevaju pronaći „transcendentalni put“ vlastite „individuacije“ integracijom nesvjesnih sadržaja u svjesni dio života. Spomenuti autor osim toga izolira već spominjana tri osnovna alkemijska koncepta iz Jungovih istraživanja, koji se pokazuju vrlo korisnim za mnoga tumačenja romana, a to su: ouroboros, temenos i arhetip majke. Za Jungovog učenika Neumanna ouroboros, onaj zmaj repožder iz Codex Marcianusa, simbol je ega uronjenog u nesvjesno.³⁰

„Sve nepoznato i prazno ispunjeno je psihološkom projekcijom, kao da se u mraku odrazuje duševno zaleđe promatrača. Ono što vidi i misli da vidi u stvari, ponajprije su njegove vlastite nesvjesne datosti, koje u nju projicira, to jest, iz stvari mu se suprostavljaju svojstva i mogućnosti značenja što joj prividno pripadaju, a kojih mu je tjelesna narav posve nepoznata. To napose vrijedi za klasičnu alkemiju u kojoj su prirodoslovno iskustvo i mistička filozofija tako reći još nerazlučeni.“³¹

²⁹ García Márquez, *Sto godina samoće*, 331.

³⁰ Gary Eddy, „An Approach from Analytical Psychology“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 107.

³¹ Jung, *Psihologija i alkemija*, 238.

Mnoge alkemijske reference romana rezultirale su prepoznavanjem ouroborosa na mnogim razinama teksta, a analogno Jungovom opisu klasične alkemije i u romanu se pojavljuje nerazlučivost „prirodoslovnog“ i „mističkog“. Pritom likovi na nadrealne pojave odgovaraju vrlo racionalnim postupcima. Ouroboros se javlja u dvostrukoj ulozi, stvarateljski i proždirući, jer je kao podrijetlo svjesnoga izvor arhetipova koji je oblikuju, ali i rastvaraju prevladavajućim strastima.³² Tako konačni ishod otkriva i samu strukturu romana – dosad opisivanu kao kružnu, ouroboričkom, što je u biti isto. Melquiadesov pergamen na drevnom sanskrtu je poput alkemičarskog „opus“ – jedno, tekst koji sadržava povijest cijelog svijeta.

Drugi koncept preuzet iz alkemije je temenos, izolirani prostor psihe u kojem je zaštićena od izvanjskih opasnosti, u romanu – kuća Buendía. Ona je Jungovo „tabu okružje u kojem će moći doživjeti nesvjesno“³³. Kuća-temenos je izravno povezana s arhetipom majke koja njome dominira. U ovom slučaju to je Ursula, snažan simbol matrijarhata i njegovih prevladavajućih osobina u obliku očuvanja, rasta, njege, plodnosti, te izvor uspijeha. No kao što i patrijarh ima naglašenu dvojni prirodu koja se zatim dijeli među potomcima, introvertnim i ekstrovertnim, tako je posjeduje i Ursulin majčinski arhetip. Kao što je već navedeno u prvom poglavlju, ona uz pozitivne snage održavanja kuće na okupu, kao izvor kolektivno nesvjesnog – posjeduje njegovu razgrađujuću snagu koja je tjera da povlači svoje potomstvo dublje i dublje u nesvjesno. Nakon njene smrti, krajem priče, događa se upravo ono što je cijeli dugi životni vijek smatrala svojom misijom da spriječi. Zadnji potomci obitelji toliko su uronjeni u nesvjesno da nisu u stanju otkriti svoje rodbinsko podrijetlo niti nositi se s realnošću događaja. Potpuno predani jedno drugom, zanemaruju potrebu psihe da se uzdigne iz nesvjesnog da bi opstala, a mravi protiv kojih su se održavateljice kuće od početaka borile, spremni su ispuniti proroštvo i proždrijeti njihovog sina sa prasećim repom.

Dio priče su i još neki ženski likovi koji utjelovljuju snagu kreativnog ženskog principa; G. Eddy matrijarhalnoj majci – Ursula, Santa Sofia de la Piedad, priključuje djevice – Amaranta, Lijepa Remedios i kurve-vještice – Pilar Ternera i Petra Cotes.³⁴ Prve iz skupine su čuvarice temenosa, druge simboli duhovnih vrednota, dok treće imaju ulogu produživanja loze preko

³² Gary Eddy, „An Approach from Analytical Psychology“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 108.

³³ Jung, *Psihologija i alkemija*, 61.

³⁴ Gary Eddy, „An Approach from Analytical Psychology“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, ur., New York: The Modern Language Association of America, 1990, 109.

seksualnosti i plodnosti. Muškarci su oni koji predstavljaju prijetnju temenosu kojeg napuste da bi se u njega vratili donoseći nove plodove nesvjesnog dok stari još nisu apsorbirani u psihi. Zato arhetipski patrijarh gubi razum zaveden Ciganima i njihovim novotarijama, pukovnik Aureliano biva prepušten zaboravu nakon herojskih ratnih podviga, a njegov mlađi brat José Arcadio misteriozno ubijen nakon povratka s putovanja čitavim svijetom i stanja izgubljenosti u sili strastvene veze sa Rebekom, usvojenom obiteljskom kćeri.

Svi oni označavaju put koji postepeno, kao što je to slučaj i s razotkrivanjem pergamentskog rukopisa, vodi u vladavinu nesvjesnog.

Zaključak

Postoje brojne interpretativne mogućnosti i kritički pristupi romanu *Sto godina samoće*. U vidu već spomenute podjele, zadatak ovog istraživanja bio je posvetiti se onima u domeni „subtekstualnog“ kao nadogradnje podlozi osnovnih Jungovih postavki. Što se tiče „predtekstualnog“ pristupa koji priprema teren baveći se tekstem kao odrazom autorova života, čine se dovoljnim navodi iz uvoda, jer se na mnogim mjestima mogu pronaći crtice iz biografije Garcíe Márqueza koje spominju Aracatacu u kojoj je odrastao, njegovu baku Tranquilinu i djeda Nicolása. Ono što je bilo relevantno navesti u ovom radu činjenica je da se odnos autora romana prema vlastitoj povijesti i svjesnim i nesvjesnim sadržajima života individualne psihe, može dovesti u vezu Jungovim shvaćanjima - čija pojava kao da je pripremila uvjete nastanku literature ovog tipa.

Sama „tekstualna“ razina tumačenja uključuje naratološki, strukturalistički, semiotički, dekonstrukcijski pristup – koji su usmjereni isključivo na strukturalne elemente djela i nisu uključeni, osim u tragovima.

Kao što je García Márquez podigao vlastitoj obitelji i domovini „spomenik čvršći od mjedi“³⁵ tako je i Jung zaslužan za tolike adaptacije istraživanja nesvjesnog i njegovih arhetipova kroz različite medije, usprkos tomu što svojevremeno nije doživio dovoljnu afirmaciju. Njegova pojava stoga upravo anticipira mnoge bitne interese društva do današnjih dana. Više je nego popularna činjenica koju je ustvrdio i roman *Sto godina samoće*, individualne i kolektivne potrebe za otkrivanjem vlastitog transcendentnog puta i postizanja individuacije, da bi se tako ojačana psihička snaga mogla mjeriti sa zahtjevima koje pronalazi u aktualnom povijesnom trenutku i vlastitoj prošlosti. Tako je i García Márquez mogao stajati pred akademskim zborom u Švedskoj 1982. i primajući Nobelovu nagradu za književnost, progovoriti neupućenoj Europi o samoći Latinske Amerike.

³⁵ García Márquez, *Sto godina samoće*, pogovor Milivoja Telečana, 363.

Literatura

- Alvarez Borland, Isabel. „An Approach Using History, Myth, and Meta-fiction“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, ur., María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, 89-96. New York: The Modern Language Association of America, 1990.
- Eddy, Gary. „An Approach from Analytical Psychology“, u *Approaches to Teaching García*
- *Márquez's One Hundred Years of Solitude*, ur., María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, 107-115. New York: The Modern Language Association of America, 1990.
- Freud, Sigmund. *Autobiografija*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006.
- García Márquez, Gabriel. *Sto godina samoće*. Školska knjiga: Zagreb, 1995.
- Jung, Carl Gustav. *O psihologiji nesvesnog*, Novi Sad: Matica srpska, 1977.
- Jung, Carl Gustav. *Duh i život*, Novi Sad: Matica srpska, 1978.
- Jung, Carl Gustav. *Psihološki tipovi*, Novi Sad: Matica srpska, 1978.
- Jung, Carl Gustav. *Psihologija i alkemija*, Naprijed: Zagreb, 1984.
- Parkinson Zamora, Lois: „One Hundred Years of Solitude in Comparative Literature Courses“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One Hundred Years of Solitude*, ur., María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, 21–32. New York: The Modern Language Association of America, 1990.
- Sims, Robert.: „Archetypal Approaches“, u *Approaches to Teaching García Márquez's One*
- *Hundred Years of Solitude*, ur., María Elena de Valdés, Mario J. Valdés, 97–106. New York: The Modern Language Association of America, 1990.
- Solar, Milivoj. *Edipova braća i sinovi*, Naprijed: Zagreb, 1998.

Stijepo STJEPOVIĆ & Ana STJEPOVIĆ

**JUNG'S ANALYTICAL PSYCHOLOGY AND
ARCHETYPES OF THE COLLECTIVE UNCONSCIOUS
IN THE NOVEL *ONE HUNDRED YEARS OF SOLITUDE***

The main topic of this article is the relation between the novel *One Hundred Years of Solitude* by Gabriel García Márquez and analytical psychology of Carl Gustav Jung, especially with regard to his archetypes of collective unconscious. Moreover, the authors analyze possible approaches to the study of the novel pointing out that there is a number of interpretative possibilities, such as a sociological and psychoanalytical research and mythical-archetypal criticism. Such an approach deals with areas that are fundamental for all human experience manifested through literary expression with archetypes as its most important determinants.

Key words: *García Márquez, Jung, archetype, analytical psychology, unconscious*